

TASAVVUF R NDE A AÇ VE MEYVE ST ÂRES :
GAYBÎ ÖRNE *

*Kamile ÇETİN***

ÖZET

Tasavvufî bir tabir olarak devir, varlıkların Allah'tan gelip yine Allah'a dönü ünü açıklayan bir nazariyedir. Bu nazariyeye göre mutlak varlıktan ayrılan ilâhî nur, ini (kavs-i nüzûl) ve yükseli (kavs-i urûc) olarak adlandırılan birtakım mertebelerden geçerek yine aslına döner. Edebiyatta ilâhî nurun bu yolculu unu konu edinen eserlere devriyye adı verilir. Bu çalı mada Sun'ullah Gaybî'nin Ke fû'l-Gitâ ba lıklı devriyyesi esas olmak üzere tasavvufî iirde a aç ve meyve istiârelerinin kar ılıklı geldi i kavramlar ortaya konulmaya çalı ılacaktır.

Anahtar Kelimeler: devir, Sun'ullah Gaybî, istiâre, a aç, meyve

THE METAPHORS OF TREE AND FRUIT ON
MYSTICAL POETRY: THE MODEL OF GAYBI

ABSTRACT

Being of a mystical expression rotation is a theory explaining that beings come from God and go to God again. According to this theory divine light which separate from absolute being, pass certain stages which be named of descent (the descent's bow) and ascent (the ascent's bow) and turn to its origin again. Taking this travel of the divine light named of poem on the creation (devriyye) in literature. At this paper will be studied, the metaphors of tree and fruit in mystical poetry and the opposites of these in principle Sun'ullah Gaybi's Ke fu'l-Gitâ.

Key words: rotation, Sun'ullah Gaybi, metaphor, tree, fruit

* Bu yazı, Marmara Üniversitesi Türkiyat Ara tırma ve Uygulama Merkezi tarafından 7-8 Nisan 2004 tarihinde stanbul'da düzenlenen "Uluslararası Türk Kültüründe Meyve" konulu sempozyumda sunulan bildirinin geni letilerek yeniden hazırlanmı eklidir.

** Ar . Gör., Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ISPARTA, kamile@fef.sdu.edu.tr

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

Giri

Devir ve Devir Nazariyesi

“Dolanmak, dairevî bir hareketle dönmek” manasına gelen devir kelimesi, mantık, felsefe, fıkıh, kozmoloji ve tasavvuf gibi çe itli ilim dallarında hususî ıstılah olarak da kullanılmaktadır.¹ Sözcük aslında hakikî ve mecâzî anlamı itibariyle, bir eyin kısa ve uzun bir hareketten sonra, ilk durumuna dönerek tekrar aynı harekete geçmesidir.²

Devir sözcü ü, tasavvufta iki farklı anlama gelmektedir. Bunlardan ilki Nak îlik ve Melâmîlik dı ında kalan di er tasavvufî ekollerde kullanılan “devir” kavramı olup dervi lerin bir halka halinde oturarak veya ayakta durarak el ele tutu up veya kol kola girip, bazen de kollarından birini yanındakinin omzuna, di erini beline koymak suretiyle yaptıkları zikir ve sema demektir.³ Devir kelimesinin ikinci anlamı ise, tasavvuf felsefesinde ontolojik mahiyet kazanarak varlıkların Allah’tan geli ini ve tekrar O’na dönü ünü açıklayan tasavvufî bir nazariyenin ismidir.⁴

Bu nazariyeye göre, mutlak varlıktan ayrılan ilâhî nur, (umumi feyz, vücûd-ı sârî, mevcud) sırayla küllî akıl, dokuz akıl, dokuz nefis, dokuz felek, dört tabiat ve dört

Nâsır-ı Hüsrev, Feyzî-i Hindî ve Yunus Emre ba ta olmak üzere pek çok mutasavvıf tarafından benimsenmi tir.⁵ Devir nazariyesinin esasını, her ey aslına rücû eder, ilkesi olu turmaktadır. Bu ba lamda mutasavvıflar, konuyla ilgili olarak zikrettikleri "innâ lillâhi ve innâ ileyhi râci'ün" (Biz Allah'ınız ve nihayet O'na dönece iz)⁶ âyetini, i O'ndan ba ladı yine O'na döner, cümlesinin mukabili olarak anlamı lardır.⁷

Devriyye

Devriyye, ran ve Türk tasavvuf edebiyatlarının yanı sıra özellikle tekke, halk ve Bekta î edebiyatlarına ait de i ik nazım ekilleriyle devir nazariyesinin ifade edildi i nazım türüdür. Bunun dı ında, sayısı az olmakla beraber, Klâsik Fars ve Türk edebiyatlarına ait çe itli metinlerde, bilhassa da gazel ve kasidelerde, bu nazariyeyi bütünüyle i leyen örneklere rastlamak mümkündür.

Devriyyeler i ledikleri konu bakımından iki kısma ayrılır. Vücûd-ı mutlaktan ayrılan nur-ı ilâhînin âlem-i süflî olan dünyaya, ba ka bir deyi le topra a intikaline kadar geçen süreyi anlatan devriyyelere *ferşiyye* veya *devriyye-i ferşiyye* adı verilir. Üsküdarlı Hâ im Baba'nın *Devriyye-i Ferşiyye'si* Türk edebiyatının bu konudaki en tanınmı eseridir. lâhî nurun sırasıyla topra a, madene, bitkiye, hayvana, insana ve nihayetinde kâmil insana intikal ederek ilk zuhur etti i asıl kayna a (yaratıcısına) dönmesi sürecini i leyen devriyyelere ise *arşiyye* veya *devriyye-i arşiyye* adı verilir. Niyâzî-i Mısırî'nin *Devriyye-i Arşiyye'si* bu türe örnek verilebilir. Fer iyyelerde mutlak varlıktan ayrıldıktan sonra dünyaya ini e kadar katedilen yolculuk, ar iyyelerde ise dünyadan tekrar yüce âleme, huzûr-ı ilâhiye kadar yükseli , fenâ fillâha eri konu edilir.⁸ Genellikle devriyye kaleme alan air, iirde bahsi

5 Uluda , *a.g.m.*, s. 231-232.

6 Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili Kur'an-ı Kerim ve Meali*, Merve Yayın-Da itım, stanbul 1993, Bakara 2/156.

7 Konuyla ilgili geni bilgi için bkz. Kemikli, *a.g.m.*, s. 219.

8 Süleyman Uluda , "Devriyye", *DİA*, TDV Yay., stanbul 1994, c. IX, s. 251-252; Devriyye konusu ile ilgili olarak ayrıca bkz. Abdurrahman Güzel, "Tekke iiri", *Türk Şiiri Özel Sayısı III (Halk Şiiri)*, TDK Yay., Ankara Ocak-Haziran 1989, sayı: 445-450, s. 320-

geçen bütün devreleri kendi macerası olarak ifade eder.⁹ Yunus Emre ve di er vahdet-i vücûd anlayı na sahip Sünnî mutasavvıflar, halk için yazdıkları devriyyelerde insanın ana rahmine dü mesinden itibaren ba ina gelecek maddî ve manevî sıkıntılara i aret ederek dünya hayatında bunlardan kendini korumasının yollarını izah etmi ler; kabir ve âhiret âleminin güçlüklerini anlatmı lardır.¹⁰ Ayrıca bu anlayı tan hareketle devriyyenin ileride ayrı bir tür olarak *yaşnâme*ye dönü tü ü görülmektedir.¹¹ Bir kısım devriyyelerde ise bir tarikata giri , “teslim ve ikrar” i lenir. Bu da bir nevi nüzûl ve urûc mahiyetindedir.¹² Devriyyeler, beyit ya da kıta esasına göre ve de i ik boyutlarda yazılabilir.¹³

Türk edebiyatında Ahmed Yesevî, Yunus Emre, i’rî, Harâbî, Gaybî, O lanlar eyhi brâhim Efendi, Pîr Sultan Abdal, Niyâzî-i Mısırî, Yeksânî, Necmî, Gufrânî, Çankırılı Mefhârî ve Hüsni’ye ait olmak üzere toplam yirmi be kadar devriyye yayımlanmı tır. Ayrıca bu türün Türk edebiyatında bilinen son örnekleri Neyzen Tevfik, Ahmed Talat¹⁴ ve Rıza Tevfik tarafından kaleme alınmı tır.¹⁵

Edebiyatımızda devriyyeler daha çok Bektâ î airler tarafından yazılmı tır. Konunun hassasiyeti sebebiyle di er airler ise, daha çok insanın ana rahmine dü ü ünden ba layarak hayatı, ölümü, kabri anlatan devriyyeler yazmakla yetinmi lerdir. Bektâ î devriyeleri, Bektâ îlerin tenasüh, hulûl ve ittihadı inanmaları

324; Abdurrahman Güzel, *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*, Akça Yay., Ankara 1999, s. 634-640.

9 Örnekler için bkz. Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, TDK Yay., Ankara 1997, s. 348-351.

10 Uluda , *a.g.m.*, s. 252; Bu tür bir devriyye örne i için bkz. Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Divanı*, M.E.B. Yay., stanbul 1997, c. II, G. 152.

11 Ya nâme örnekleri için bkz. brahim Hakkulov, *Ahmet Yesevî Hikmetleri*, (Çev. ve sad. Erhan Sezai Toplu), M.E.B. Yay., stanbul 1995, s. 59 ve s. 261.

12 Mustafa Uzun, “Devriyye”, *TDEA*, Dergâh Yay., stanbul 1977, c. II, s. 283.

13 skender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ötüken Yay., stanbul 1998, s. 283.

14 Ahmet Talat’ın söz konusu devriyyesi için bkz. Ahmet Talât Onay, *Türk Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev’i*, (Haz. Cemal Kurnaz), Akça Yay., Ankara 1996, s. 243-245.

15 Uluda , *a.g.m.*, s. 252.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

sebebiyle mahiyet itibariyle di er devriyyelerden farklıdır.¹⁶

Sun'ullâh-ı Gaybî, Ke fû'l-Gitâ Devriyyesi ve Tasavvufî iirde A aç-Meyve stiâresi:

Sun'ullâh-ı Gaybî, XVII. yüzyıl Klâsik Türk edebiyatının mutasavvıf airlerindedir.¹⁷ Köprülü'ye göre Gaybî, Yunus tarzında çok zarif ve samimi ilâhiler yazmı tır. Hatta Yunus takipçileri arasında mür idi O lanlar eyhi brahim Efendî'ye bile üstün, büyük bir airdir.¹⁸ Pek çok eseri bulunan Gaybî'nin en çok bilinen yapıtları, Sohbet-nâme, Ke fu'l-Gitâ, Rûhu'l-Hakîka ve Bî'ât-nâme'dir. Ayrıca bir de Divan'ı bulunmaktadır.¹⁹

Ke fû'l-Gitâ (Sırların Ke fi), Gaybî hakkında bilgi veren kaynaklarda airin en çok bilinen yapıtı olarak dikkati çeker. Nitekim Rıza Tefik²⁰ ve Abdülbâki Gölpinarlı²¹ Gaybî'yi tanıtırken bu eserini ön plana çıkarmı lardır. iir, aruzun "Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün" kalıbıyla kaleme alınmı olup 99 beyitten olu maktadır. Muhtevası itibariyle devir nazariyesini açıklayıcı niteliktedir. Kaside, Gaybî'nin eyhi, brahim Efendî'nin Dil-i Dâna adlı kasidesinin bir benzeri olarak kabul edilir. Vahdet-i vücûd nazariyesinin önemli eserlerinden biri olan Ke fû'l-Gitâ'da yaratılı , devir, ha r, varlık, meratibü'l-vücûd (varlık mertebeleri), istivâ,

Gaybî, Ke fû'l-Gitâ kasidesinde âlemi bir a aç olarak tahayyül etmi tir.²³ Kayna ı, Kur'ân-ı Kerîm'deki Nûr sûresi²⁴ olan âlem-a aç münasebeti, mam Gazali gibi bir kısım mutasavvıflarca da söz konusu edilmi tir:²⁵

Nutk-ı âlemsün ki 'âlem buldu nutkundan vücûd
Nutk-ı cân-bah inüz 'âlem bir ecerdür gûyiyâ
(K.1/40)

Âlemin bir a aç olarak dü ünülmesi tasavvuru, Niyâzî-i Mısrî gibi di er mutasavvıf airlerde de görülmektedir. Mesela, a a ıdaki beytinde Mısrî, dünyayı bir bahçeye, insanı bir a aca, insanın dı ındaki yaratılmı ları bu a acın yapra ına, nebileri meyvesine, Hz. Peygamberi de bu meyvenin özüne te bih etmi tir:

Cihân bâğında insân bir ecerdür gayrılar yaprak
Nebîler meyvedür sen zübdesisin yâ Resûlallâh
(G. 161/6)²⁶

Âlemin bir a aç olarak tahayyül edildi i Ke fû'l-Gitâ'da, ar bu âlem a acının zemini, kürsî pençesi ve yedi sema (yedi gök) sapıdır. Bilindi i gibi ar , dokuzuncu gök, kürsî de ar -ı a'zam'ın altında bir düzlükte bulunan levh-i mahfûz'un bulundu u yer anlamına gelmektedir. Ayrıca, eski inanı a göre gök tabakası, felekler dokuzdur; her semada bir yıldız vardır ve bu yedi yıldızdan her biri,

23 Gaybî, divanında yer alan ba ka iirlerinde de âlem-a aç te bihine yer vermi tir. Bkz. Kemikli, *a.g.e.*, G. 10/4-5.

24 "Allah semavât u arz'in nûrudur! Nûrunun temsili sanki bir mi kât (camekân/kandil); içinde bir misbah (lamba), misbah bir sırçada (cam içinde), sırça sanki bir kevk-i dürrî (bir inci yıldız)! Mübarek bir a açtan tutu turulur; bir zeytinden ki ne arkîdir, ne garbî, ya ı hemen hemen ate dokunmasa bile ziya (ı ık) verir. Nûr üzerine nûr! Allah diledi ine hidayet buyurur ve insanlar için meseller darb eyler (temsiller verir) ve Allah her eye alîm'dir", Elmalılı Hamdi Yazır, *a.g.e.*, Nûr 24/35.

25 "Dördüncüsüne gelince ki o da fikrî ruhtur. unlar onun hususiyetlerindendir: "O bir asıldan ba lar. ki dala ayrılır. Her dal da iki dala ayrılır ve aklî bölmelerle dallar ço alıp gider. Sonunda emsiline tohum olacak neticelere ula ır. Birini di eriyle a ılamak da mümkündür. Bu âlemde buna misal ecer (a aç)dir.", mam Gazâlî, *Mişkâtü'l-Envâr (Nurlar Feneri)*, (Çev. Süleyman Ate), Bedir Yay., stanbul 1994, s. 58-59.

26 Kenan Akdo an, *Niyâzî-i Mısrî Divanı*, Akça Yay., Ankara 1998.

dünya ve dünya üzerindeki canlı-cansız her eyeye hâkim ve müessirdir:²⁷

Bu dıraht-ı 'âlemün zemîni 'ar dur öyle bil
Pençesidür kürsi vü sâk oldılar yedi semâ
(K. 1/52)

Anâsır-ı erbaa (dört unsur), yani toprak, su, hava, ateş bu a acın dalları ve budakları; mevâlid-i selâse (üç do rulmu), yani, maden, nebat ve hayvan ise yapra ı, çiçe i ve meyvesidir:²⁸

Nâr u bâd u âb u hâk oldu misâl-i hâlleri
Hem mevâlid-i selâse berg-i gül mîve ehâ
(K. 1/53)

Mutasavvıf air ve yazarların ço u gibi, Gaybî de devir nazariyesinin temelini olu turan her ey aslına döner ilkesini, çekirdek istiaresi ile izah etmiştir.²⁹ Âlem a acının çekirde i,³⁰ yani, nur-ı ilâhî/vücûd-ı mutlak, kendi zâtını görmek iste ine kapılmı ve ne v ü nemâ (sürüp çıkma) kuvveti bulmak, yeti ip büyüme için çaresiz bâtınından kopmak zorunda kalmı tır.³¹ Rıza Tevfik'in de ifade etti i gibi air, "Küntü kenzen"³² kutsî hadisini hatırlatan bir tasarrufta bulunmu tur:³³

27 Ahmet Talât Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, (Haz. Cemal Kurnaz), Akça Yay., Ankara 2000, s. 209.

28 Mustafa Güne , Kadir Güler, *Kütahyalı Sun'î Gaybullah ve Şiirleri*, Kütahya 2003, s. 32.

29 "Mesela bir çekirdek a acın aslıdır. Bu çekirde i kendini bilen farz etti imiz zaman kendisinde var olan kök, sap, dal, yaprak, meyve gibi hususiyet ve teferruat onun ilminde temeyyüz etmeksizin onun kendi kendine dü ünmesi taayyün-i evveldir ki bunda ne taayyün-i aynî ve vücûdî ne de taayyün-i ilmî vardır. Ama çekirde in bu teferruat ve hususiyetleri kendisinde mücmel olarak mülâhaza etmesi taayyün-i sânidir. Bunda taaddüd-i vücûd yok ise de temeyyüz-i ilmî vardır.", smail Fenni Ertu rul, *Vahdet-i Vücûd ve İbn Arabî*, (Haz. Mustafa Kara), nsan Yay., stanbul 1997, s. 22.

30 A aç (âlem) ve çekirdek (ilâhî nur) te bihi için Rıza Tevfik, "Zaten râni-yi Yunanî bir dü üncedir. Feyzî-i Hindî ve sair sūfî uarada bu "a aç ve çekirdek" te bihi çok geçer ve çok mühim bir yer tutar.", ifadelerini kullanır, Uçman, *a.g.e.*, s. 202-203.

31 Uçman, *a.g.e.*, s. 280-281.

32 "Ben gizli bir hazine idim, bilinmek istedim, bilineyim diye âlemi yarattım." Anlamındaki bir kutsî hadistir; el-Aclûnî smail b.

Dâ'iyeye dü di nevâya kendü zâtun görmege
Bâtınından kopdı nâçâr kuvvet-i ne v ü nemâ
(K. 1/54)

Çekirdek olarak temsil edilen ilâhî nur, kendini bulmak için önce toprağa u ramı , sonra "sâk"a (sapa) gitmi ; ancak derdine deva bulamamı tır:

Geldi hâke anda dahı bulmadı kendözünü
Gitti sâka tâ ki anda derdine ide devâ
(K. 1/55)

Çekirdek (ilâhî nur), derdine sap da merhem olmayınca, hasta canına ifa bulmak ümidiyle bu sefer de a acın dalına, buda ına yönelmi tir:

Olmadı sâkdan dahı derdine merhem 'âkıbet
'Azm-ı âh itdi ki bula hasta cânına ifâ
(K. 1/56)

Daldan aradı ını bulamayan çekirdek, yüzünü yaprağa döndürmü tür. Bu arada çiçek ile de pek çok macera geçirmi tir; bir ba ka ifadeyle bir süre de çiçek olarak yoluna devam etmi tir:

rmedi âhdan murâda yaprağa tutdı yüzün
Hem çiçek ile geçürdi arada çok mâ-cerâ
(K. 1/57)

Bütün bu amelardan geçen ve ilâhî nur (çekirdek), en sonunda kendini meyvede bulur ve yine kendi zâtına sena eder. Rıza Tefik'e göre ilâhî nurun meyve suretinde devrini tamamlaması, sonsuz bir devirdir. Böylece air, insan ve insanlık ölümsüzdür, demek istemektedir:³⁴

'Âkıbet bunları terk eyledi geldi meyveye
Gördi kendüyi tamâmen zâtına itdi senâ
(K. 1/58)

Olgunluğa eri en meyvenin i i artık sona erer ve bir sonraki meyvenin iste ine dü er; bir sonraki meyveye i tah duymaya ba lar:

Çün kemâle ire mîve hatm olur anun i i

Muhammed, *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîli'l-İlbâs Amma's-Tehere Mine'l-Ehâdisi alâ Elsineti'n-Nâs*, Beyrut 1351, c. II, s. 132.

33 Uçman, *a.g.e.*, s. 204.

34 Uçman, *a.g.e.*, s. 205.

Mîve-i âhar takâzasına dü er i tihâ
(K. 1/60)

Gaybî'ye göre, meyvenin aslı çekirdek, çekirde in aslı meyvedir ve devir emrinin varlı ı bu duruma ba lıdır. Bir a açtan maksadın meyvesi olması gibi, âlemin yaratılı ndan maksat da insandır.³⁵ Meyvenin kendisine vücut veren a acın bütün varlı ını ve özelliklerini ihtiva etmesi gibi, insan da kâinatın tüm özelliklerini ahsında barındırır. Bir ba ka ifadeyle âlem âdemdir, âdem âlemdir:³⁶

Mîvenün aslı dırahtdur hem dırahtun aslı ol
Anun için emr-i devri var didiler ahfiyâ
(K. 1/67)

Niyâzî-i Mısırî ise, her a acın asıl kayna ı olan çekirde inin özelliklerini ta ıyaca ını, o a açtan meydana gelen çekirde in yine aynı cins a acı meydana getirece ini u ekilde dile getirir:

ol dâneleri gör biter e câr olur evvel
Sırrile içinden yine esmâra gelirler

Her tohumu neden alsın ise diksen anı bil
Her cinsi yine bitti i e câra gelirler
(G. 43/5, 6)

Bir ba ka mutasavvıf ebüsterî, Allah dostunu bir tohuma benzetmekte ve devrin süreklili ini insan-ı kâmilî merkeze alarak a a ıdaki ifadelerle dillendirmektedir:

Tohum gibidir Allah dostu.
su ve toprakla,
öyle gürbüz bir a aç olur ki,
yedinci kat gö ü bile a ar.

Aynı tohum yeniden yeniden
Dü er topra a.
Allah'ın izniyle yüzlerce a aç olur,

35 slâm tasavvufunda da insan son derece önemlidir. Kâinat ve kâinatın içindeki her ey insanın emrine verilmi tir. Mesela brahim Hakkı Mârifetnâmesi'nde insan, "cihân-ı âyânın özü ve ni ansız sultanın dergâh kapısıdır; eflâk ve anâsır insanın zarfı ve örtüsü, madenler, bitkiler ve hayvanlar (mevâlid-i selâse) insanın hizmetçisidir.", der; Erzurumlu brahim Hakkı, *Mârifet-nâme*, Bedir Yay., stanbul 1999, s. 299.

36 Uçman, *a.g.e.*, s. 280.

Meyve verir.
 Bir nokta olan tohum,
 Olgunla inca
 Çizgiye benzeyen a aç haline gelir.
 Noktayken çizgi olur,
 Çizgiyken tekrar
 Küçülür ve noktala ır.

Bu seyahat yenilenir, yenilenir de
 Yolcu kemâle erince
 Artık son noktaya varır.³⁷

Klâsik Türk iirinde çekirdek istiaresi, ba ka airler tarafından da söz konusu edilmi tir. Mesela Nâbî, dünyayı bir bahçeye, insanı da bu bahçenin, asıllarını, köklerini ihtiva eden tohuma, yani çekirde e te bih etmi tir:

Bag-ı kevnün ne usûlın ne fûrû'ın bilürüz
 Gerçi kim tohm gibi cümleyi hâviyüz biz
 (G. 271/5)³⁸

Gaybî'ye göre, meyvenin aslı a aç, a acın aslı da meyve oldu u için, insan isterse a aca bakıp meyvenin sıfatını görebilir; isterse meyveye bakıp Allah'ın zâtına sena edebilir:

ster isen bak dırahta gör sıfâtun mîvenün
 ster isen mîveye bak zâtına eyle senâ
 (K. 1/72)

Kâinatın bir a aç insanın da bu a acın meyvesi olu u ve ki inin tüm kâinatı kendi ahsında görebilece i tasavvuru, Gül en-i Râz'da u ekilde ifade bulmu tur:

Evreni ba tanba a kendinde görebilirsin.
 Varlı ın son düzeyi insandır.
 İk ve en üstün seviye odur.
 Kâinat a acının meyvesi.³⁹

Gaybî, dünyayı bir bahçivana, insanı da meyveye te bih eder. Dünya bahçivanına lazım olan âdem (insan) meyvesidir; zira meyveli olmayan a aca bahçivan kıymet vermez:

37 ebüsterî, *Gülşen-i Râz*, (Haz. Sadık Yalsızuçanlar), Tima Yay., stanbul 1999, s. 99.

38 Ali Fuat Bilkan, *Nâbî Divânı*, M.E.B. Yay., stanbul 1997, c. II.

39 ebüsterî, *a.g.e.*, s. 75.

Bâg-bân-ı dehre lâzım mîve-i âdem durur
Müsmir olmayan dirakta bâg-bân virmez behâ
(K. 1/74)

nsanın meyveye te bihi Gül ehrî'nin Felek-nâme'si
gibi, ba ka tasavvufî eserlerde de görülmektedir:

Daha ne zamana kadar her bir süsten,
Yaratılı bahçesi (yoksun) meyvesiz kalacaktır.

Bu yer, bu dal fele e ula tı,

Onun yapra ının altında bir meyve kimse görmedi.

Yaratılı , cennet bahçesinin yapra ıdır,

Bu bahçenin meyvesi ve yapra ı da insano ludur.⁴⁰

Gaybî, her sıfattan sürekli olarak devredenin
Allah'ın zâtı oldu unu ve bu zâtın bazen azizlerden bazen
de e kıyalardan göründü ünü söyler:

Zât-ı Hak'dur her sıfatdan dem-be-dem devr eyleyen

Gâh görünür asfiyâdan gâh görünür e kiyâ

(K. 1/75)

Görünü te insanların hepsi olgun ya da ham
meyvedir. Ham meyve suretinde olanlar e kıya, olgun
meyve suretinde olanlar ise evliyadır:⁴¹

Mîvedür sûretde cümle kimi puhte kimi hâm

Hâm olanlar e kiyâdur pühte olan evliyâ

(K. 1/76)

40 *Gülşehrî ve Felek-nâme*, (Haz. Sadettin Kocatürk), T.C. Kültür
Bakanlı ı 1000 Temel Eser, Ankara 2000, s. 184, vr. 58a/1, 3.

41 "(...)Tecellî-yi insanda devir tamam oldu, durdu; istivâ etti! nsanın
vücudu "ar "tır. Kelâm, akıl ve dirak, kemâliyle insanda göründü ve
zuhür etti. Binaenaleyh kenz-i mahfî â ikâr olmu oldu. Yani
kendini idrak edip bilmek isteyen tabiat-ı külliye, terkib-i kuvâ
ederek, insanı vücuda getirince, insan akıl ve idraki sayesinde
kendini de bilmi , tanımı oldu demektir. Kuva-yı tabiiyenin böyle
bir insan vücuda getirecek surette toplanması "ha r"dir. Mevt-i
zâhirî ile fenâ-pezîr olup da eczâ-yı bedenine yine tabiat-ı câmideye
rücûu da "ne r"dir. O halde insan sahihen hilkatte maksûd-ı
yegânedir; maksûd-ı aslîdir, âdeta a acın meyvesi gibidir; meyve
nasıl bütün bir a acın kabiliyâtını câmi ise 'nüsha-i kübrâ' ve
'berzâh-ı câmi' olan insan dahi bütün u kâinat-ı maddiyenin
zübdesidir, özüdür. Akıl ve idraki itibariyle de kula ıdır, gözüdür.
Âdî ve akî adamlar ham yemi e benzer, kâmiller olgun yemi tir.
Ondan tekrar bir a aç vücuda gelebilir ve binlerce yemi ler verir.
nsandan bir koca kâinat çıkar. Cennet, cehennem, ar ve kürsî hep
ondadır. Tabii çekirdekten a acın a açtan çekirde in peydâ olması
da "devir" demektir. Tabiatıta bütün bu "kevn ü fesâd" bir insan-ı
kâmil yeti tirmek içindir.", Uçman, *a.g.e.*, s. 202-203.

mevcudat Allah'ın isimlerinden her birine tecelligâh iken, insan O'nun isimlerinin ve sıfatlarının tamamına mazhardır. Zaten kâinat ve kâinattaki her ey insan için ve ona hizmet etmeleri amacıyla yaratılmıştır. İnsan olmadan bu âlemin bir kıymeti yoktur.

Mısri, ebüsteri, Gül ehrî ve Yunus Emre gibi mutasavvıflar tarafından da âlem-a aç ve insan-meyve münasebeti söz konusu edilmiştir.

- GÜZEL, Abdurrahman, "Tekke iiri", *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı III (Halk Şiiri)*, TDK Yay., S. 445-450, Ankara Ocak-Haziran 1989.
- GÜZEL, Abdurrahman, *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*, Akça Yay., Ankara 1999.
- HAKKULOV, brahim, *Ahmet Yesevî (Hikmetleri)*, (Çev. ve sad. Erhan Sezai Toplu), M.E.B. Yay., stanbul 1995.
- MAM GAZÂLÎ, *Mişkâtü'l-Envâr (Nurlar Feneri)*, (Çev. Süleyman Ate), Bedir Yay., stanbul 1994.
- KEM KL , Bilal, "Türk Tasavvuf Edebiyatında Devriyye ve Sun'ullâh-ı Gaybî'nin Devriyyesi", *İslâmî Araştırmalar (Journal of Islamic Research)*, 2000, sayı: XIII/2, s. 217-225.
- KEM KL , Bilal, *Sun'ullâh-ı Gaybî Divânı İnceleme-Metin*, M.E.B. Yay., stanbul 2000.
- KOCATÜRK, Sadettin, *Gülşehrî ve Felek-nâme*, T.C. Kültür Bakanlığı ı 1000 Temel Eser, Ankara, 2000.
- KÖPRÜLÜ, Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Akça Yay., Ankara 2003.
- ONAY, Ahmet Talât, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, (Haz. Cemal Kurnaz), Akça Yay., Ankara 2000.
- ONAY, Ahmet Talât, *Türk Halk Şiirlerinin Şekil ve Nev'i*, (Haz. Cemal Kurnaz), Akça Yay., Ankara 1996.
- PALA, skender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ötüken Yay., stanbul 1998
- R TTER, H., "Devir", *İA*, M.E.B. Yay., stanbul 1988, c. III, s. 558-559.
- EBÜSTERÎ, *Gülşen-i Râz*, (Haz. Sadık Yalsızuçanlar), Tima Yay., stanbul 1999.
- TATÇI, Mustafa, *Yunus Emre Divanı*, M.E. B. Yay., stanbul 1997 c.II, c. IV.
- UÇMAN, Abdullah, *Rıza Tevfik'in Halk Edebiyatı İle İlgili Makaleleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1982.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 3/2 Spring 2008*

ULUDA , Süleyman, "Devir", *DİA*, T.D.V. Yay., stanbul 1994, c. IX, s., 231-232.

ULUDA , Süleyman, "Devriyye", *DİA*, T.D.V. Yay., stanbul 1994, c. IX, s. 251-252.

UZUN, Mustafa, "Devr, devir", *TDEA*, Dergâh Yay., stanbul 1977, c.II, s. 280-281.

UZUN, Mustafa, "Devriyye", *TDEA*, Dergâh Yay., stanbul 1977, c.II, s. 282-283.